Metin And (1927-2008)

GÖNLÜ YÜCE TÜRK

30 Eylül 2008 tarihinde yaşama veda eden Prof. Dr. Metin And, olağanüstü çalışkanlığı ve üretkenliğiyle Türk kültür tarihi araştırmacılığında bir simge figürdü. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde çoksesli müzik ve sahne sanatlarının tarihi konusunda yaptığı araştırmalar bugün bu alanda sahip olduğumuz en değerli kaynaklar arasında. Araştırmalarında Metin And'ın çalışmalarından sıkça yararlanan EMRE ARACI, son nefesine dek araştırıp üretmiş bu bilge kişiliği, ilginç bir tesadüften yola çıkarak anıyor.

1 Ekim 2008. Telaşlı bir sabah önemli bazı evrakları ararken, tesadüfen eski bir çantanın içerisinde uzun zamandır nerede olduğunu unutmuş olduğum, üzeri mavi beyaz dama deseniyle süslü, saman kâğıdına basılı eski bir kitabımı buldum. Tevekkeli değil Londra'ya indiğim bir tren yolculuğunda okumak için yanıma almış olduğum bu kitap aylarca o çantanın içinde unutulup kalmıştı. Kayıp evrakın izinde beklenmedik bir anda eski bir dosta kavuşmuş olmanın mutluluğuyla kitabı elime aldım.

"Gönlü Yüce Türk", Metin And'ın 1958 yılında Dame Ninette de Valois ve Dame Margot Fonteyn'e bağlılık duygularıyla kaleme aldığı ve "Yüzyıllar boyunca bale eserlerinde Türkler"i konu edindiği kıymetli çalışmasıydı bu unutulan kitap. Metin Bey'in dehasını bir anda bana tekrar hatırlattığı için mutlu oldum bu tesadüften; az sonrasında Türkiye ile yapacağım telefon görüşmesinde alacağım tüyler ürpertici haberin farkında dahi olmadan...

Telefonun ötesindeki ses, annemin sesi, bana Metin And'ın gece vefat ettiğini bildiriyordu ve 1 Ekim sabahının haberleri onun vefatını duyurmaktaydı. "Gönlü Yüce Türk" elimde kalı kalıverdi. Kitabın kapağına bir daha baktım. Sadece gönlü değil, bilgisi, görgüsü, kültürü, yardımı ve sevgisi yüce Türk Metin And zaten adının altına büyük harflerle hayatının felsefesini yazmıştı bundan elli sene önce ve o günden bugüne hepimizin önünde ne büyük ufuklar açarak... Ne mutlu ona, geride böylesine zengin ve kalıcı bir miras bıraktığı için!

Bundan otuz sene önce eski Suadiye Oteli'nin yanındaki Suadiye Sahil Sitesi'nde koşup oynadığım sıralarda bu mirastan habersizdim; zira o zaman Metin And da aynı sitede otururdu. O her zaman kendi halinde kitabını okur, notlarını alırdı. Biz çocuklar ise bu derya insanın farkında bile değildik. Seneler sonra onun ilgi duyduğu alanların bir kısmına - belki de onun kitaplarından okuduğum bilgilerden etkilenerek - benim hayatım da enteresan bir şekilde yönelince, onu eserleri sayesinde daha yakından tanıma fırsatına kavuştum.

Araştırmalarındaki titizliği, dipnotlarındaki referansları, derin bilgisi, bitmek tükenmek bilmeyen üretim gücü; bilgisayar ve internet çağından çok daha önce ulaştığı, incelediği belgeler, girdiği arşivler, ortaya çıkardığı birbirinden ilginç eserler, yazdığı tarihçeler son derece etkileyiciydi. Ama bütün bunların yanında benim için en kıymetlisi, Metin And'ın bilginin ana kaynağında, dünyanın önemli arşivlerinde gördüğü, dokunduğu belgeler, tarihi performanslara bir zamanların en büyük isimleriyle dostluk kurarak bizzat tanıklık etmesi ve bu dönem tarihini büyük bir heyecanla yaşayarak, eserlerinde samimi bir dille yansıtmasıydı.

NINETTE DE VALOIS NİKÂH ŞAHİDİ

Nitekim 24 Eylül 1963 gecesi, Venedik'in meşhur La Fenice Tiyatrosu'nda Leyla Gencer'in başrolde yer aldığı, Jean Vilar'ın sahnelediği, Verdi'nin, neredeyse 100 senedir oynanmayan, "Gerusalemme" operası temsiline katılırken And'ın heyecanı doruk noktasına çıkmıştı. Gencer'e ithaf ettiği "Türkiye'de İtalyan Sahnesi - İtalyan Sahnesi'nde Türkiye" (1989) kitabının önsözünde şöyle dile getiriyordu coşkusunu: "Gösterimde Leyla Gencer sahnedeyken İtalyan seyirci sevgisini ve beğenisini göstermek için ona kırmızı güller atıyordu. Gösterimden sonra Leyla ile tiyatronun yakınındaki açık hava kahvesinde buluşup bir süre konuşmuştuk. İlginç yanı, aynı gece canlı olarak bir plak şirketi gösterimin plağını yayınlamıştı, yıllar sonra türlü zorluklarla bu plağı bulup alabildim, üzerindeki tarih aynı geceyi gösteriyordu, böylece belki benim de bir öksürüğüm karışmış olabilir seslere."

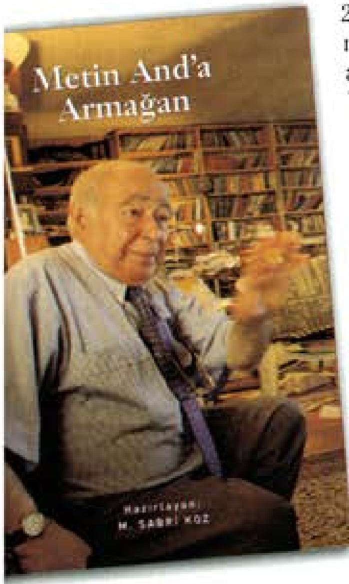
Değer verdiği bir tarihin parçası olabilme heyecanı ve coşkusu Metin And'ın belki de durmak bilmeyen o verimliliğinin arkasında yatan unsurların başında geliyordu. Ninette de Valois ve Margot Fonteyn'ler; benzer kişisel hatıraları onlarla da buluyoruz And'ın hayatın-

da. Hatta Ninette de Valois, Metin And'ın Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği'nde kıyılan nikâhında şahitlik dahi yapmıştı.

Metin And'ın en büyük özelliği, ilgi duyduğu birbirinden farklı alanlar arasında, ülkemizde pek de derinden ele alınmayan ve çoğu kaybolup giden, bir "hayal" dünyasının gerçek bir ilim adamı ve arkeolog titizliği ile kazısını yapmış olmasıydı. Cesaret gerektiren bir ilgi alanı... "Hayalhane" Osmanlı'da tiyatro anlamında zaman zaman kullanılan romantik bir tanımlamaydı. İşte bizler için Metin And o hayalhanelerdeki hayalleri kitaplarında somutlaştırdı; hem de son derece geniş bir ilgi alanına dağılarak. Avrupa'dan Asya'ya, İstanbul sarayından Anadolu halkına, operadan ortaoyununa, Doğu'dan Batı'ya, Batı'dan Doğu'ya, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, minyatürden baleye, Bizans'tan günümüze, kukladan Hacivat ve Karagöz'e, Türk tiyatrosunun her safhasını titizlikle ele alarak elliye yakın kitap ve bin beş yüzü aşan makalede topladı bir ömrünün emeğini.

"Timurleng ve Beyazıt, Kanuni Süleyman, Fatih Mehmet ve başka Türk sultanları ve Türkler üzerine çeşitli İtalyan operaları bulunmaktadır. Pek çok kimse bu operaların çağdışı, değersiz şeyler olduğunu, bugünün seyircisine ve dinleyicisine seslenemeyeceğini sanırlar. Oysa bu kişiler bu operaları alıcı gözüyle incelemişler midir?" şeklinde sitem ederken Metin And kendi ülkesinin tarihini seneler boyunca opera, bale ve tiyatro sahnelerinde aradı durdu, unutulan pek çok eserin mevcudiyetini bizlere gösterdi.

Onun "Gönlü Yüce Türk" kitabında elli sene önce İngiliz Kütüphanesi Arşivi'nden yayımladığı Türkleri tasvir eden 18. yüzyıl balelerine ait koreografi taslakları, önü tıkanan 21. yüzyıl sanatında günümüzün sahnelerinde uygulanmayı bekliyor. Bu arada "Gönlü Yüce Türk"ün - orijinal başlığı ile "Le Turc généreux" - Jean-Philippe Rameau'nun (1683-1764) ilk defa 23 Ağustos 1735 tarihinde Académie Royal de Musique'de oynanan "Les Indes Galantes" opera-balesinin birinci sahnesinin adı olduğunu belirtmekte fayda var.

Sihirbazlığı seven Metin And'ın, sabahında çantamdan "Gönlü Yüce Türk" kitabını çıkartmasının ardından, 1 Ekim akşamı cep telefonuma bu sefer Viyana'dan bir mesaj geldi. Şu sıralarda Türkiye-Avrupa sahne sanatları üzerine bir dizi proje yürüten Don Juan Arşivi'nden Suna Suner de Metin Bey'in vefatını bildiriyordu. Kendisini aradığımda telefonda hüngür hüngür ağlıyordu Suna Hanım; samimi, içten bir reaksiyondu bu. Bize ışık tutan bir insanı kaybetmiş olmanın acısını paylaştık birlikte. İşte o zaman Metin Bey'in bizlere ne kadar büyük bir miras bıraktığını ve emeğinin hiç de boşa gitmediğini daha da iyi anladım.

Onu anmak istiyorsanız eserlerini tekrar okumanın yanı sıra dostları ve öğrencilerinin katkısıyla M. Sabri Koz'un yayına hazırladığı "Metin And'a Armağan" kitabını okumanızı tavsiye ederim. Dopdolu bir ömrün özetini orada bulacaksınız. Leyla Gencer ve Metin And 1963 Eylül'ünde Venedik'te bir temsil sonrası konuşurlarken, 45 sene sonra aynı yıl peş peşe aramızdan ayrılacaklarını nereden bilebilirlerdi; kaybımız çok büyük, ancak şu anda yüce bir katta ikisinin de Verdi ile yan yana bir "Gerusalemme" temsilinde olduklarından şüphem yok...

METİN AND

17 Haziran 1927 tarihinde İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni (1946) ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni (1950) bitirdi. Öğrencilik yıllarında beş yıl boyunca İstanbul Belediye Konservatuvarı'na devam ederek Ferdi von Statzer'den piyano dersleri aldı. Yüksek lisans yapmak için Londra'ya, daha sonra bale, opera ve tiyatro eğitimi için Rockefeller Vakfı bursuyla New York'a gitti. Bir süre Kavaklıdere Şarapları'nda yöneticilik yaptı. Yazı yaşamına edebiyat, opera ve bale eleştirmenliği ile başladı. Forum dergisini ve yayınlarını yönetti. Ulus gazetesinde 15 yıl boyunca tiyatro eleştirileri yazdı. Kuruluşundan itibaren Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Bölümü'nde otuz yılı aşkın bir süre öğretim üyesi olarak çalıştı ve 1994 yılında emekli oldu. Emekliliğinin ardından Boğaziçi ve Bilkent üniversitelerinde üçer yıl "Kültür Tarihi" dersleri okuttu. ABD, Almanya ve Japonya'da konuk öğretim üyesi olarak dersler verdi. Ayrıca ABD, Sovyetler Birliği, Çin ve Ortadoğu ülkelerinde konferans turnelerine çıktı. Radyo programları hazırladı, belgesel film senaryoları yazdı. Geleneksel Türk tiyatrosunun kökenleri, etkileşimleri ve kültürel boyutları üzerinde uzmanlaştı. Batı etkisiyle gelişen Türk tiyatrosunun dönemlerini belgelere dayalı bir yöntemle araştırdı. Karşılaştırmalı tiyatro araştırmalarının öncülerinden biri oldu. Bazıları yabancı dillerde olmak üzere 50 kadar kitap, 1,500 kadar bilimsel inceleme, tanıtma-eleştiri yazısı ve ansiklopedi maddesi kaleme aldı. Türk Dil Kurumu Bilim Ödülü (1970), Türkiye İş Bankası Bilimsel Araştırma Ödülü (1980), Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü (1983), Fransa Hükümeti'nin "Officier de l'ordre des Arts et des Letres" nişanı (1985), İtalya Cumhurbaşkanı'nın "Şövalyelik" nişanı (1991), Türkiye Bilimler Akademisi Hizmet Ödülü (1998) gibi ödül ve nişanlar aldı. 30 Eylül 2008 tarihinde 81 yaşında Ankara'da yaşama gözlerini yumdu.

Başlıca Eserleri

Gönlü Yüce Türk - Yüzyıllar Boyunca Bale Eserlerinde Türkler (1958)
Kırk Gün-Kırk Gece, Eski Donanma ve Şenliklerde Seyirlik Oyunlar (1959)
Dionisos ve Anadolu Köylüsü (1962)
Bizans Tiyatrosu (1962)
Türk Köylü Oyunları (1964)
Geleneksel Türk Tiyatrosu Kukla-Karagöz-Ortaoyunu (1969)
Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu (1908-1923) (1971)
Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908) (1972)
Oyun ve Bügü. Türk Kültüründe Oyun Kavramı (1974)
Osmanlı Tiyatrosu-Kuruluşu-Gelişimi-Katkısı (1976)
Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu (1977)
Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları (1982)
Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu (1983)
Geleneksel Türk Tiyatrosu Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri (1985)
Türkiye'de İtalyan Sahnesi-İtalyan Sahnesi'nde Türkiye (1989)
16. Yüzyılda İstanbul Kent Saray Günlük Yaşam (1994)
Minyatürlerle Osmanlı İslâm Mitologyası (1998)
40 Gün 40 Gece Osmanlı Düğünleri-Şenlikleri-Geçit Alayları (2000)
Ritüelden Drama/Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye (2002)
Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası (2003)
Oyun ve Bügü/Türk Kültüründe Oyun Kavramı (2003)